

СФЕРА ПОСЛУГ ПРИКОРДОННОГО РЕГІОНУ: ЕМПІРИЧНІ ОЦІНКИ

Піднято проблеми зайнятості населення у сфері послуг. Проаналізовано розвиток сфери послуг за провідними секціями класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД). Дано оцінку розвитку зовнішньої торгівлі послугами Закарпатської області в умовах транскордонного співробітництва та розширення кордонів Європейського Союзу на Схід.

Ключові слова: *зайнятість населення, зовнішня торгівля, послуги, види економічної діяльності, транскордонне співробітництво.*

Протягом двох останніх десятиліть ХХ ст. і першого десятиліття ХХІ ст. сфера послуг є одним із динамічних секторів світової економіки. Спостерігається постійне зростання частки цієї сфери у сукупному ВВП. У найбільш розвинених країнах світу частка зайнятих у сфері послуг становить понад 70% загальної чисельності зайнятих в економіці, а частка виробничих фондів основних галузей цієї сфери перевищує 60%.

До сфери послуг відносять торгівлю (оптову й роздрібну), транспорт, зв'язок, діяльність банків та інших фінансово-кредитних інституцій, освіту, науку, охорону здоров'я, обслуговування нерухомості, юридичні послуги, діяльність державного апарату (цивільного та військового) на державному і місцевому рівнях, професійні послуги спеціалістів, ділові послуги, діяльність установ відпочинку й розваг, ремонтні та ремісничі послуги й ін. На багатогалузеву сферу послуг великий вплив має науково-технічна революція, внаслідок якої створюються якісно-нові продуктивні сили, що характеризуються значно вищими індикаторами, зокрема в таких галузях, як наука, освіта, охорона здоров'я, управління. Одночасно послуги сприяють зростанню виробництва. Так, розвиток охорони здоров'я стимулює впровадження і широке застосування нової медичної техніки та устаткування для дослідних робіт у медицині. Організаційні зміни роздрібної торгової мережі супроводжуються впровадженням нового торгового устаткування, обчислювальної техніки, електронних приладів. Ефективність виробництва все більше залежить від ступеня розвитку галузей послуг. Різко активізувалась роль торгівлі у формуванні технічної політики корпорацій, з'явилися і швидко розвиваються проміжні види послуг: інженерні, ділові, дослідні, консультативні, маркетингові. Підвищується значення інформаційного забезпечення. Потоки багатограних послуг включаються в систему міжгалузевих зв'язків та транскордонного співробітництва.

Сьогодні сфера послуг як в Україні, так і в її регіонах зазнає динамічних змін. Так, обсяг реалізованих послуг у 2010 р. порівняно з 2002 р. в Україні збільшився у 5,4 рази, а в Закарпатській області – у 4,7 рази. Більш того, діяльність українських підприємств і організацій поступово виходить за межі державних кордонів. Водночас експорт галузей та видів економічної діяльності сфери послуг здійснюється у значно

менших обсягах порівняно з експортом товарів. Обсяг наданих послуг у вартісному виразі хоч і зростає в експортно-імпортній діяльності, темпи зростання в багатьох галузях цієї сфери нестійкі та залишаються відносно невеликими в розрахунку на одного виконавця. Тому вирішення окремих і багатьох інших проблем значною мірою залежить від активізації функціонування підприємств та організацій сфери послуг, що *актуалізує тему дослідження*.

Аналіз останніх публікацій засвідчує, що загальнотеоретичні пояснення щодо сфери послуг *досліджуються як іноземними вченими* (І. Ансоф [1], П. Друкер [2], Ф. Котлер [3], М. Гольцберг [4], М. Портер [5], Х. А. Шремплер [6]), так і *вітчизняними* (Ю. Козак, В. Ковалевський, К. Рженішевський [7], С. Мочерний [8], А. Філіпенко, В. Будкін, І. Рогач [9]) та ін. У вищезазначених наукових працях висвітлюється принцип формування ринкової економіки у сфері послуг, розкрито напрямки і проблеми удосконалення діяльності підприємств та організацій цієї сфери як на внутрішньому, так і зовнішньому (зарубіжному) ринках. Однак автори зазначених праць роблять недостатній акцент на фундаментальних проблемах сфери послуг за видами економічної діяльності.

Ціллю статті є дослідження актуальних проблем розвитку сфери послуг прикордонного регіону в умовах транскордонної співпраці внаслідок розширення Європейського Союзу на Схід. Враховуючи, що підприємства і організації цієї сфери займають найбільш вагомий частку у створенні валового регіонального продукту (ВРП) Закарпатської області, визначення можливостей їх глибшого включення в транскордонне співробітництво є актуальним питанням сучасного економічного розвитку регіону.

Більшість зарубіжних та національних вчених-економістів стверджує, що зростаюча роль сфери послуг особливо наочно простежується в зайнятості населення. В розвинутих країнах світу у сфері послуг зайнято понад 60% працездатного населення, у США – до 75%, що свідчить про існування розвинутої цієї сфери [8, с. 247]. В. Соркіна відмічає, що збільшення кількості зайнятих, зокрема у Великобританії, здійснювалося передусім у приватному секторі послуг таких галузей, як туризм, масовий відпочинок, торгівля, громадське харчування, готельне господарство, фінансові установи. Водночас спостерігається вплив зайнятих із державного сектору послуг, що обумовлено передусім політикою уряду, спрямованою на посилення приватного підприємництва [10, с. 89].

При цьому для Закарпатської області характерна нестійка тенденція щодо зайнятості населення у сфері послуг (табл. 1).

Наведені дані засвідчують, що, по-перше, спадна тенденція щодо зайнятості населення у сфері послуг почала проявлятися на Закарпатті з 2011 р., в той час як у сфері матеріального виробництва з 2009 р.; по-друге, спадна кризова ситуація, починаючи з 2009 р., особливо гостро проявилася в будівництві (за Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) належить до секції "F"); секції "J" – фінансова діяльність з 2010 р.; секції "O" – надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та послуг [11, с. IV–V]. Незначною мірою спадна тенденція щодо зайнятості населення у 2009–2010 рр. проявилася у секції "I" – діяльність транспорту та зв'язку. Водночас позитивна тенденція цього показника з'явилася у секціях КВЕД: "G" – торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; "K" – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; "M" – освіта; "N" – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги.

Таблиця 1

Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності
у Закарпатській області

Види економічної діяльності (ВЕД)	Зайнято в аналізованих роках, тис. осіб				2011 р. % до 2010 р.	Місце ВЕД щодо зайнятості
	2003 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.		
1	2	3	4	5	6	7
Зайнято, всього	551,2	524,7	531,8	522,7	98,3	х
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво	163,9	122,8	124,1	124,1	75,7	1
Промисловість	71,0	65,7	65,8	61,2	93,0	3
Разом	234,9	188,5	189,9	185,3	97,6	х
Будівництво	35,0	31,7	30,6	30,8	100,6	8
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльність готелів і ресторанів	85,3	196,6	107,0	109,1	102,0	2
Діяльність транспорту та зв'язку	31,9	33,7	33,7	31,9	94,7	6
Фінансова діяльність	3,9	6,3	6,1	5,1	83,6	11
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	10,1	11,8	11,9	11,9	100,0	10
Державне управління	24,5	24,1	29,7	25,2	84,8	9
Освіта	43,4	47,3	47,6	47,7	100,2	4
Охорона здоров'я і надання соціальної допомоги	31,1	31,6	31,5	31,8	100,9	7
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури і спорту	51,1	43,1	43,8	43,9	100,2	5
Разом	316,3	336,2	341,9	337,4	98,7	х
Зайнятість за окремими ВЕД, % до всієї кількості	29,6	23,4	23,3	23,7	х	х
– сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво						
– торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльність готелів і ресторанів	15,5	20,3	20,1	20,9	х	х
– промисловість	12,9	12,5	12,4	11,7	х	х
– освіта	7,9	9,0	8,9	9,1	х	х
– діяльність транспорту та зв'язку	5,9	6,4	6,3	6,1	х	х

Примітка. Наведено за [12, с. 351–352].

Загалом у сфері послуг зайнятість населення регіону склала 54,7 відсотка у 2003 р. (316,3 тис. із 551,2 тис. осіб від усіх зайнятих у сферах матеріального і нематеріального виробництва), а в 2011 р. – 64,5 відсотка (337,4 тис. від 522,7 тис. осіб). Зазначимо, що сфера послуг охоплює дещо більшу чисельність зайнятих, оскільки до цієї сфери за

Класифікатором видів економічної діяльності належить надання таких послуг (виконання робіт), як підготовка ґрунту, сівба, збирання врожаю тощо, які є складовою частиною діяльності господарства, можуть виконуватись окремими сільськогосподарськими одиницями, що працюють на користь третіх осіб, і в такому разі є допоміжними послугами у сфері рослинництва чи тваринництва [11, с. 14]. Надання послуг у тваринництві належить до класу 01.12 КВЕД, який охоплює такі види економічної діяльності за винагороду або на договірній основі: утримання тварин та послуги з догляду за свійською худобою і птицею; послуги з обстеження стану стада, перегону та випасу худоби і дезінфікування тваринницьких приміщень тощо; послуги зі стимулювання розведення худоби і птиці та зростання їх продуктивності, стрижки овець [11, с. 19]. У рибальстві надання послуг належить до класу 05.01, який охоплює ловлю риби у внутрішніх водоймах; у класі 05.02 – рибництво, що передбачає такі види послуг: вирощування рибопосадкового матеріалу; надання послуг, пов'язаних з діяльністю рибозрозплідників та рибних ферм, обстеження стану водоймищ [11, с. 22]. Великий обсяг послуг надається також у лісовому господарстві.

Для гірських та передгірних територій Закарпатської області для сфери послуг характерні такі види послуг, як: проводи великої малої рогатої худоби на полонини у весняно-літній період. Широкий спектр послуг при цьому надається щодо збереження молочної продукції та її переробки, відвантаження на молокопереробні виробництва у населені пункти. Багатогранна сфера послуг характерна для лісового господарства регіону. Ці та вище названі види послуг позитивно впливають також на обсяги реалізованих послуг.

У статистичному щорічнику України відмічається, що обсяг реалізованих послуг (включаючи ПДВ) – це дані про обсяг реалізованих послуг, який визначають за ціною продажу відвантаженої за межі підприємства готової продукції (виконаних послуг), що зазначено в оформлених підприємством розрахунках із замовниками та документах (включаючи продукцію (послуги) за бартерним контрактом та непрямі податки (ПДВ, акцизний збір тощо)). Стверджується також, що у розділі “Послуги” наведено інформацію щодо діяльності підприємств-виробників нефінансових послуг (за винятком торгівлі та ресторанного господарства) [13, с. 295].

В наукових джерелах існує багатоваріантне визначення категорії “послуга”. Так, у довіднику “Лібералізація міжнародних операцій з послугами”, розробленому у середині 90-х рр. ХХ ст. ЮНКМАД та Світовим банком, дається таке визначення послуг: “Послуги – це зміна у становищі інституційної одиниці, яка відбулася внаслідок дій та за взаємною згодою з іншою інституційною одиницею” [14, с. 155; 15, с. 111]. Більш конкретне визначення цієї категорії в такому контексті: “Послуга – це діяльність суб'єктів, яка не передбачає матеріально-речової форми і задовольняє певні потреби замовників – особисті, колективні, громадські. Послуги є результатом різномірної діяльності, яку здійснює виробник на замовлення будь-яких споживачів (окремих громадян, підприємств, організацій, підприємців)” [13, с. 295].

В перспективному аспекті більш змістове трактування цієї категорії дає С. Мочерний, який стверджує, що послуга – особлива споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу й суспільства. Особливістю послуги як товару (порівняно зі звичайним товаром (втіленням у речі), з матеріальними благами) є те, що “вона корисна не як річ, а як діяльність. Тому споживання послуг збігається з процесом її створення, з діяльністю. Крім предметів споживання у вигляді товарів, існують товари споживання у вигляді послуг, які

неможливо транспортувати, зберігати, накопичувати” [8, с. 7]. Водночас в економічних джерелах виділяється категорія “товарна послуга”, тобто товар, вироблений на замовлення конкретно визначеного платоспроможного споживача. При цьому товар – економічна клітина індустріального виробництва, яке створює вчасну продукцію і як товар (у деяких випадках або частково – для невідомого споживача), і як замовну (за її властивостями річ-послугу), що виробляється та надається з максимальним використанням можливості виробника щодо точно визначених потреб кожного конкретного споживача [16, с. 7].

Інтенсивний розвиток сфери послуг розпочався у другій половині XIX ст. значною мірою завдяки появі залізничного транспорту, телефонного зв'язку, автомобілебудування, електротехніки, потреби у підвищенні загальноосвітнього і кваліфікаційного рівнів робітників та ін. Цей розвиток зумовив четвертий великий суспільний поділ праці, що відбувся у США на початку XX ст. У взаємодії сфери матеріального виробництва і сфери послуг виникає закон випередженого зростання сфери послуг, що свідчить про перехід від переважно екстенсивного типу економічного зростання до інтенсивного, про початок переорієнтації на пріоритетні цілі суспільного виробництва, про формування гуманістично спрямованої економіки. Про таку спрямованість економіки Закарпатської області засвідчує зайнятість населення регіону у сфері послуг, що підтверджують дані, наведені вище. Водночас вітчизняна економічна наука (в т. ч. статистика) розмежовує галузі сфери послуг, що пов'язані із задоволенням соціально-культурних і духовних потреб людини (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, культура), та галузі матеріально-побутового обслуговування (житлово-комунальне обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок, роздрібна торгівля і громадське харчування). Розбіжності в оцінці масштабів розвитку сфери послуг, як відмічається в “Економічній енциклопедії”, зводяться до того, що в західній економічній науці до цієї сфери відносять усю торгівлю (у вітчизняній науці – лише роздрібну), транспорт (в Україні – лише пасажирський), зв'язок (в Україні – лише зв'язок з обслуговування населення) [9, с. 544]. Така класифікація значною мірою позначається на обсягах реалізації послуг.

Найбільш прийнятною та найбільш вживаною є класифікація секретаріату СОТ (світової організації торгівлі), який поділив послуги на 12 секторів [9, с. 159]: бізнес-послуги (з урахуванням професійних і комп'ютерних; будівельні та інженерні послуги; послуги дистриб'юторів; освітні послуги; фінансові послуги; екологічні послуги; фінансові послуги (страхувальні й банківські); медичні послуги; послуги в галузі туризму та подорожей; рекреаційні, культурні й спортивні послуги; транспортні послуги; інші послуги.

Ці сектори поділяються ще на 155 підсекторів. Виходячи з наведеної класифікації сфери послуг та враховуючи, що Україна є членом СОТ, доцільно як на національному, так і регіональному рівнях дотримуватись вимог названої вище міжнародної класифікації щодо 12-тисекторного поділу послуг. Наведені у табл. 2 дані засвідчують, що окремі види послуг статорганіями регіону не враховуються. Така тенденція характерна і для Державної служби статистики.

В табл. 2 “Обсяг реалізованих послуг за видами економічної діяльності” Головним управлінням статистики в Закарпатській області включені 7 секцій КВЕД. За 10-річний період (2011 р. порівняно з 2002 р.) обсяг реалізованих послуг збільшився більше, ніж у 5,5 разу (з 493,7 млн. грн. до 2 млрд. 641,6 млн. грн.).

Найбільші обсяги зростання було досягнуто за рахунок 5 провідних для прикордонного регіону секцій КВЕД у сфері послуг, а саме:

Таблиця 2

Обсяг реалізованих послуг за видами економічної діяльності* (млн. грн.)

Види економічної діяльності за класифікатором (КВЕД)	Секції КВЕД	Обсяг реалізованих послуг (у ринкових цінах)							
		всього				у т. ч. реалізованих населенню			Кількість послуг, реалізованих населенню, %
		2002 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р., % за 2002 р.	2002 р.	2010 р.	2011 р.	
Усього	7 секцій	498,7	2277,2	2641,6	535,1	148,4	559,7	618,5	23,4
У тому числі: Торівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	2,7	12,6	24,5	907,4	1,4	7,2	5,7	23,5
Діяльність готелів та ресторанів	H	12,5	62,8	66,5	532,0	6,2	44,0	50,6	76,2
Діяльність транспорту та зв'язку	I	351,9	1434,5	1707,5	485,2	96,3	225,7	251,4	14,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	K	57,4	375,4	408,5	711,7	18,8	70,9	78,4	19,2
Освіта	M	11,0	16,0	46,3	420,9	10,2	44,6	44,3	95,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	N	43,4	225,0	245,4	565,4	10,0	102,7	104,7	42,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	O	14,8	120,9	142,9	965,5	5,5	64,4	83,3	58,2
Провідні види економічної діяльності, % до підсумку									
Діяльність транспорту та зв'язку	I	5,0	63,0	64,6	x	64,9	40,3	40,6	x
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	K	11,6	16,5	15,6	x	12,7	12,8	12,7	x
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	N	8,8	9,9	9,3	x	6,7	18,3	16,9	x
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	O	3,0	5,3	5,4	x	3,7	12,0	13,5	x
Діяльність готелів та ресторанів	H	6,5	2,8	2,5	x	4,2	79,0	8,2	x
Разом	5 секцій	80,9	97,5	97,4	x	92,2	91,3	91,9	x

Примітка. Розраховано за даними [12, с. 265–268].

– секції І – діяльність транспорту та зв'язку, на яку в 2002 р. припадало 51% до всього обсягу реалізованих послуг у регіоні (351,9 млн. з 493,7 млн. загалом), а в 2011 р. – 64,6% (1707,5 млн. з 2641,6 млн. грн.). Частка послуг, реалізованих населенню, у 2011 р. складала 14,7%, а в 2002 р. – 17,4%. За аналізований період (2011 р. по відношенню до 2002 р.) послуги цієї секції збільшились більш ніж у 4,8 разу;

– секції К – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, на яку відповідно припадало 11,6% (2002 р.) та 15,6% (2011 р.) від усього обсягу реалізованих послуг. У 2011 р. порівняно з 2002 р. обсяг реалізації послуг збільшився більше, ніж у 7 разів, а частка послуг, реалізованих населенню, склала 19,2% (2011 р.);

– секції N – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, частка якої у загальному обсязі складала 9,3% у 2011 р., а порівняно з 2002 р. послуги цієї секції збільшились більше, ніж у 5,6 разу. Частка цієї секції порівняно з попередніми щодо реалізації послуг населенню є значно більшою (у 2011 р. вона склала 42,7%);

– секцій: О – надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту, а також Н – діяльність готелів і ресторанів. Частка цих секцій у загальному обсязі реалізованих послуг у 2011 р. склала відповідно 5,4% та 2,5%.

Окрему увагу в дослідженні доцільно приділити секції М – освіта, яка займає 6-те місце серед 7-ми аналізованих секцій. По-перше, обсяги реалізованих послуг цієї секції можуть бути значно збільшені за рахунок філіалів і відділень ВНЗ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, які функціонують на території Закарпатської області від ВНЗ з інших регіонів країни. По-друге, послуги таких філій ВНЗ, в яких навчаються тисячі студентів, стосовно статистичної звітності йдуть на рахунок вищих навчальних закладів інших регіонів України. І нарешті, бюджет області не поповнюється за рахунок діяльності таких філій.

Проведені нами дослідження засвідчують, що сфера послуг регіону займає провідне місце у валовій доданій вартості (табл. 3).

Матеріали дослідження, які згруповані в табл. 3, засвідчують, що, по-перше, більш інтенсивне зростання валової доданої вартості за видами економічної діяльності відбувалося у секціях КВЕД, які належать до сфери послуг. Це передусім стосується таких секцій КВЕД: К – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; J – фінансова діяльність; Н – діяльність готелів і ресторанів.

По-друге, провідна роль у валовій доданій вартості регіону припадає на аналізовані секції КВЕД сфери послуг. Досить висока питома вага у валовій доданій вартості секції М – освіта, яка займає 5-е місце у ВВВ регіону загалом і третє місце у сфері послуг. Отже, на противагу табл. 2, де за обсягом реалізованих послуг секція “М” – освіта не займає провідних позицій, то у співвідтворенні ВДВ (ВРП – ваговий регіональний продукт) її роль незаперечна. Відмітимо, що показник – ваговий регіональний продукт (ВРП) – є узагальнюючим стосовно рівня соціально-економічного розвитку регіонів України. Однак з цього показника Закарпаття значно відстає від більшості регіонів України і такі дослідження нами будуть продовжені в подальших наукових публікаціях.

Окремої уваги заслуговує аналіз зовнішньої торгівлі послугами Закарпаття в умовах транскордонного співробітництва та розширення кордонів ЄС на Схід. Прикордонне співробітництво – форма міжнародного співробітництва, що передбачає дві основні умови: 1) сусідні території; 2) регіональний або локальний характер співпраці. Поняття “транскордонне співробітництво” ширше від поняття “євро регіональне співробітництво”, оскільки не потребує створення спільних структур по обидва боки кордону. Транскордонне співробітництво набуває статусу євро регіонального з моменту впровадження сталих інституціональних форм управління [17, с. 673].

Таблиця 3

Валова додана вартість за видами економічної діяльності по Закарпатській області

Секції Класифікатора економічної діяльності (КВЕД)	2002 р.		2010 р.		2010 р., % до 2002 р.	Місце аналізо- ваних секцій КВЕД у валовій доданій вартості ВДВ за підсум- ками 2010 р.**
	у фак- тичних цінах, млн. грн.	відсоток до підсумку	у фак- тичних цінах, млн. грн.	відсоток до підсумку		
Усього	3211	100,0	14538	100,0	452,8	x
A – сільське госпо- дарство, мисливство, лісове господарство	931	29,0	1950	13,4	209,4	3/2
B – рибальство, рибництво	1	0,0	2	0,0	200,0	13/5
C – добувна промисловість	11	0,3	69	0,5	627,3	12/3
D – переробна промисловість	384	12,0	2482	17,1	646,3	1/1
E – виробництво та розподіл електроенергії, газу, пари та гарячої води	52	1,6	209	1,4	401,9	10/3
Разом по сфері матеріального виробництва	1379	42,9	4712	32,4	341,7	x
F – будівництво	192	6,0	558	3,8	290,6	8/7
G – торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	409	12,7	2305	15,9	563,6	2/1
H – діяльність готе- лів та ресторанів	18	0,6	167	1,1	927,8	11/9
I – діяльність тран- спорту і зв'язку	463	14,4	1696	11,7	366,3	3/2
J – фінансова діяльність	48	1,5	447	3,1	931,2	7/6
K – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	98	3,1	1050	7,2	1071,4	6/4
L – державне управління	154	4,8	1048	7,2	680,5	6/4
M – освіта	238	7,4	1332	9,2	559,7	5/3
N – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	158	4,9	901	6,2	570,2	6/5
O – надання комуна- льних та індивідуа- льних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	54	1,7	322	2,2	596,3	9/8
Разом по сфері послуг	1832	57,1	9826	67,6	536,3	x

Примітка. Розраховано за матеріалами [12, с. 32, 34];

*у чисельнику – до всього обсягу ВДВ, у чисельнику – до відповідної сфери.

У 2004 р. Верховною Радою України прийнято Закон України “Про транскордонне співробітництво”, відповідно до якого таке співробітництво окреслено як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України і територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством. Відмітимо, що з прийняттям цього Закону сучасне транскордонне співробітництво перейшло на якісно новий рівень. Розширюються напрямки співпраці прикордонних територій у різних видах економічної діяльності, які в подальшому розвиватимуться під впливом засад розширення Європейського Союзу на Схід. В цьому контексті для регіонів Західної України, особливо Закарпатська область, надзвичайної актуальності набуває проблема зовнішньої торгівлі послугами. Це обумовлено унікальним геополітичним розташуванням Закарпаття на перехресті міжнародних, економічних, торговельних, культурних шляхів, що сприяє розвитку і подальшому поглибленню транскордонного співробітництва, відводить значну роль прикордонному регіону в сприянні інтеграції України в європейській структурі. Крім того, на північному заході і півдні кордони області збігаються з державним кордоном України загальною протяжністю 467,3 км, у т. ч. з Польщею – 33,4 км, Словаччиною – 98,5 км, Угорщиною – 130,0 км та Румунією – 25,4 км.

Підприємства Закарпаття співпрацюють зі 100 країнами світу. Зовнішньоторговельну діяльність регіону з країнами світу відображає табл. 4.

Таблиця 4

Основні показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами Закарпатської області (млн. дол. США)

Показники зовнішньої торгівлі	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. % до	
					2000 р.	2010 р.
Зовнішня торгівля товарами і послугами						
– експорт	227,2	583,6	1205,6	1465,5	645,0	121,6
– імпорт	188,5	713,5	1388,1	2043,7	1084,2	147,2
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами	38,5	-129,9	-182,5	-578,2	x	x
Із загального обсягу Зовнішня торгівля товарами						
– експорт	215,3	552,3	1156,6	1397,6	649,1	120,8
– імпорт	183,9	686,4	1348,6	1997,9	1086,4	118,1
Зовнішня торгівля послугами						
– експорт	11,9	31,3	48,9	67,9	570,6	138,8
– імпорт	4,6	27,2	39,5	45,7	993,4	115,7
Частка зовнішньої торгівлі послугами до зовнішньої торгівлі товарами і послугами, %						
– експорт	5,2	5,4	4,1	4,6	x	x
– імпорт	2,4	3,8	2,8	2,2	x	x

Примітка. Розраховано за даними [12, с. 213].

З матеріалів табл. 4 можна зробити такі висновки:

– за 12-річний період (2000–2011 рр.) зовнішня торгівля товарами і послугами регіону з країнами світу інтенсивно розвивалась. Зокрема, з 2000 по 2011 р. обсяги експорту

товарів і послуг зросли більше, ніж у 6,4 разу, а імпорту – у 10,8 разу;

– за рахунок більш стрімкого зростання імпорту товарів по відношенню до експорту сальдо зовнішньої торгівлі товарами і послугами від’ємне, а коефіцієнт покриття експортом імпорту складає менше одиниці (за винятком 2000 р.);

– частка зовнішньої торгівлі послугами по відношенню до загального обсягу зовнішньої торгівлі товарами і послугами незначна щодо експорту: в 2000 р. – 5,2 %, а в 2011 р. – 4,6%; імпорту – відповідно 2,4% та 2,2%.

Водночас питома вага країн, що межують із Закарпатською областю, у зовнішній торгівлі товарами 2000 р. складала 27,3%, а в 2011 р. – 60% [11, с. 216]; у зовнішній торгівлі послугами – відповідно 26,0% та 20,6% [11, с. 229]. Динаміку експорту-імпорту послуг відображає табл. 5.

Таблиця 5

Експорт-імпорт послуг за видами економічної діяльності Закарпатської області (тис. дол. США)

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Експорт			2011р., % до		Імпорт			2011р., % до	
		2000 р.	2010 р.	2011 р.	2000 р.	2010 р.	2000 р.	2010 р.	2011 р.	2000р.	2011 р.
Усього		11869	48967	67937	572,4	138,7	4568	39460	45752	10,0	115,9
Послуги, пов’язані з сільським господарством, мисливським та лісовим господарством	A	–	–	–	–	–	140	68	–	–	–
Послуги, пов’язані з рибним господарством	B	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Послуги у добувній промисловості	C	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Послуги у переробній промисловості	D	1421	7873	5975	420,5	75,9	35	2677	8216	234,7	306,9
Послуги у виробництві та розподілі електроенергії, газу та води	E	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Послуги, пов’язані з будівництвом	F	5	206	725	14,5	351,9	162	65	15	27,8	69,2
Послуги, пов’язані з оптовою та роздрібною торгівлею з транспортними засобами; послуги з ремонту	G	6	3261	1314	25,2	40,1	38	141	169	444,7	119,9
Послуги готелів і ресторанів	H	246	666	888	360,9	13,4	348	1953	4472	12,0	229,0
Послуги транспорту та зв’язку	I	10255	34071	54610	537,8	160,3	3370	11806	21374	634,2	183,9

Продовження таблиці 5

Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	J	9	381	–	–	–	–	2651	3818	–	140,0
Послуги в операціях з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	K	16	1066	2870	17,9	172,3	475	19653	6881	14,5	35,0
Послуги, пов'язані з державним управлінням	L	–	–	0	–	–	–	446	777	–	174,2
Послуги у сфері освіти	M	4	50	49	12,2	98,0	–	–	–	–	–
Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	N	7	1376		1494	213,4	108,6	–	–	–	–
Колективні, громадські та особисті послуги	O	–	17	11	–	84,7	–	–	–	–	–
Послуги домашньої прислуги	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Частка провідних секцій КВЕД у загальному обсязі експорту-імпорту послуг, %											
Усього		100,0	100,0	100,0	x	x	100,0	100,0	100,0	x	x
Послуги транспорту та зв'язку	I	85,6	69,6	80,3	x	x	73,2	29,9	46,7	x	x
Послуги у переробній промисловості	D	12,0	15,1	8,8	x	x	0,8	6,8	17,9	x	x
Послуги в операціях з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	K	0,0	2,2	4,2	x	x	10,4	49,8	15,0	x	x
Послуги, пов'язані з охороною здоров'я та соціальною допомогою	N	0,0	2,8	2,2	x	x	–	–	–	x	x
Послуги, пов'язані з оптовою та роздрібною торгівлею з транспортними засобами; послуги з ремонту	G	0,0	6,6	1,9	x	x	0,8	0,4	0,4	x	x
Разом		97,6	96,3	97,4	x	x	85,2	86,9	80,0	x	x

Примітка. Розраховано за даними [12, с. 226, 227].

З наведеної табл. 5 видно, що із 17 секцій КВЕД в експорті послуг задіяно 11 секцій, а в імпорті – 9 секцій КВЕД. Провідними секціями КВЕД в експорті послуг є 5 секцій, на які в 2011 р. припадало 97,4% всього обсягу експортованих послуг, а в імпорті – 89%. Перше місце серед них займає секція “I” – послуги транспорту та зв’язку (80,3% до всього обсягу експорту послуг у 2011 р.); “D” – послуга в переробній промисловості (8,8%). Провідні ці секції КВЕД також щодо імпорту послуг (46,72 на 17,9%). Третє місце як в експорті, так і в імпорті займає секція “K” – послуги в операціях з нерухомістю, здаваного під найм, та послуги юридичним особам (відповідно 4,2% та 15,0%).

Відмітимо, що структура КВЕД на рівні секцій і розділів відповідає міжнародній класифікації ISIK, прийнятій Статистичною комісією ООН, а на рівні класів – класифікації Європейського Союзу NACE. У складі 17 секцій КВЕД виділено 574 класи, більшість з яких має безпосереднє відношення не тільки до виробництва товарів і надання послуг, а й до їх експорту та імпорту. Враховуючи цей багатогранний аспект КВЕД, можна коментувати, що проблеми наукових досліджень у сфері великого масиву видів економічної діяльності ще недостатньо досліджено в економічній науці. Зокрема, за національним класифікатором КВЕД секція “N” – охорона здоров’я та надання соціальної допомоги, крім діяльності лікарських закладів, охоплює нові види економічної діяльності, а саме: діяльність санаторіїв, курортних поліклінік, грязелікарень, санаторіїв-профілакторіїв та інших закладів, які надають широкий спектр послуг для населення.

Водночас матеріали дослідження, які згруповано в табл. 5, демонструють, що значний потенціал з надання послуг зосереджений у секціях “A”, які пов’язані з мисливством, та “B” – з рибним господарством. Розширене відтворення тварин та риб у відповідних класах цих секцій є важливим фактором залучення іноземних інвестицій у ці сфери діяльності. Доцільно нарощувати експортний потенціал КВЕД, які ще не здійснюють експорт послуг.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі *висновки*. Сфера послуг посідає провідне місце у зайнятості населення прикордонного регіону. Найвищий рівень зайнятості у сфері надання послуг у секціях: G – торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; M – освіта; I – діяльність транспорту і зв’язку. За обсягом реалізації послуг провідними секціями Класифікатора видів економічної діяльності є секції КВЕД сфери послуг, а саме: I – діяльність транспорту та зв’язку; K – операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям; N – охорона здоров’я та надання соціальної допомоги; O – надання комунальних й індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту.

У зовнішній торгівлі послугами Закарпаття в умовах транскордонного співробітництва і розширення кордонів ЄС на Схід із 17 секцій КВЕД експортну діяльність здійснювали лише 8, а імпортну – 7 секцій. Значний потенціал у нарощуванні експорту послуг мають як функціонуючі, так і нефункціонуючі секції КВЕД.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на дослідження сфери послуг регіону в розділі класів та підкласів секцій КВЕД.

Література

1. Ансоф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансоф. – СПб. : Интер, 1999.
2. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі / П. Друкер. – К., 1994.
3. Котляр Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котляр. – СПб. : Питер, 1998.

4. Международная торговля / под ред. М. А. Гольцберга. – М. : Бином, 1994.
5. Портер М. Стратегії конкуренції / М. Портер. – К. : Основи, 1998.
6. Шреплер Х. А. Международные экономические организации / Х. А. Шреплер. – М. : Междунар. отнош., 1999.
7. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, К. І. Рженішевський. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 676 с.
8. Мочерний С. Сфера послуг / С. Мочерний // Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Вид. центр “Академія”, 2002.
9. Світова економіка : підруч. / [А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, О. І. Рогач та ін.]. – К. : Либідь, 2007.
10. Сорокина В. Великобритания: сфера услуг в 90-ые годы / В. Сорокина // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2.
11. Класифікація видів економічної діяльності / Нац. класифікатор України. – К. : Держстандарт України, 2005.
12. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік / Голов. управління статистики у Закарпат. обл. – Ужгород, 2012.
13. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. служба статистики України. – К. : ТОВ “Август Трейд”, 2011.
14. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / В. В. Козик, Л. А. Панкратова, Н. Б. Даниченко. – [4-те вид.]. – К. : Знання-Прес, 2003.
15. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка в питаннях та відповідях : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, К. І. Рженішевський. – К. : Центр навч. літ., 2004.
16. Масловський П. Послуга товарна / П. Масловський // Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Вид. центр “Академія”, 2002.
17. Ларіна Я. Транскордонне співробітництво / Я. Ларіна // Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Вид. центр “Академія”, 2002.

Редакція отримала матеріал 18 березня 2013 р.